

ӘӨЖ : 327.8 (2)

ҒАЛАМДЫҚ ЖАҒАНДАНУ ҮРДІСІНДЕГІ – ҚЫТАЙ

Нурпеисова Даяна Ғалықызы

gndayana7@mail.ru

Л.Н.Гумилев ат. ЕҰУ, Аймақтану мамандығының ІІ курс студенті Нур-Султан ,
Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – Ш.А.Шадаева

Түйіндеме: Жаһандану үдерісі өте күрделі процесстердің бірі. Сондықтан оның алуан түрлілігіне байланысты, бұл терминнің инвариативті түсініктерін іздеу айтарлықтай күш-жігерді талап етеді. Ұғымның бар дефиницияларын атап өту мүмкін емес; осыған байланысты белгілі неміс социологы У.Бек: "терминдердің анықтамасын беруге тырысу – қабырғаға пудингті шегелеумен бірдей", - дейді.

Кілтті сөздер: ҚХР, Жаһандану, үрдістер, үдерістер.

Жаһандану-бұл ортақ мақсаттарға жету үшін бірқатар мемелкеттердің бірігу процесі. Мұндай үрдіс жағдайында елдер өздерінің ұлттық бірегейлігін соңғы орынға жылжытып, әлемді үлкен аймақ-ауыл ретінде құруға тырысады деп айтуға болады. Процесстің негізгі идеясы планетадағы жалпы саяси, мәдени және экономикалық жағдайға жағымды әсерге негізделген. Жаһандану термині үш мағынада – біріншіден, адамдар, мемлекеттер мен мәдениеттер арасындағы өзара іс-қимыл кеңістігін кеңейтудің тұрақты жүріп келе жатқан тарихи процесі ретінде; екіншіден, бірыңғай саяси-экономикалық және мәдени әлемге бағытталған қозғалыс ретінде; үшіншіден, экономикалық саладағы өзара іс-қимылдан ұлттық шекаралардың ашықтығы.

Жаһандану артықшылықтарының бірі, бәсекелестікті күшейтіп, сонымен қатар тұтынушылар үшін өнімдер мен қызметтердің қолжетімділігін қамтамасыз етеді.

Бәсекелестіктің салауатты деңгейі тұтынушыларға қатысты бағаны төмендетіп, өндірістің жоғары деңгейін қолдауға көмектеседі. Бұл өнеркәсіп үшін қауіпті аспект болуы мүмкін, себебі ол үнемі жоғары өндіріс деңгейін ұстап тұру және тұтынушыларды қанағаттандыру керек, бұл өз кезегінде сатып алушылар үшін артықшылық болып табылады. Жаһанданудың тағы бір артықшылығы өнімдер мен қызметтердің жоғары қол жетімділігі болып табылады, өйткені жаһандық нарықта тұтынушылар үшін өнімдер мен қызметтерді ұсынатын кәсіпорындар айтарлықтай көбейеді. Бұл дегеніміз, тұтынушылар көп таңдауға және сол тауарды сатып алу мүмкіндігіне ие болады.

Экономикалық тұрақтылық жаһанданудың маңызды артықшылықтарының бірі болып табылады. Артта қалған елдер экономикалық жағынан қуатты елдерге ақша тауарлар мен қызметті сата алады. Әлемдік экономика тұрғысынан бұл даусыз игілік болып табылады, өйткені кедейлік шегіндегі мемелкеттер саны азаяды. Бір-бірімен сауда қарым-қатынасын орнатқан елдер, сондай-ақ бір-бірінің ыңғайлы позициясына мүдделі, бұл сондай-ақ саяси ахуалды тұрақтандыруға көмектеседі. Егер қандай да бір мемлекет, екінші бір мемлекеттің сауда айналымына тәуелді болса, онда екі мемелкет арасында соғыс ошағының тууы екі талай.

Еркін сауда мүмкіндігі, ресурстарды өндірудің оңтайлы деңгейін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Бұл елдер неғұрлым тиімді аудандарда өз тауарлары мен қызметтерді өндіре алатынына байланысты процесс.

Жаһанданудың кемшіліктеріне, жаһандану жағдайындағы үшінші әлем өкілдерінің жағдайының өте ауырлығын жатқызуға болады. Олардың индустриялық, жаһандану

көшбасшы елдерге қарағанда артта қалуы қиындықты туғызады. ХҚДБ (Халықаралық қайта құру және даму банкі) деректері бойынша әлем халқының 15,6% тұрған жоғары табыс деңгейі бар елдерге, жалпы ішкі өнімнің 80,7% - ы, экспорттың 74% - ы (жоғары технологиялардың 74,3% - ын қоса алғанда), тікелей шетелдік инвестициялардың 70,7% - ы, энергияны әлемдік тұтынудың 52,2% - ы тиесілі. Табыс деңгейі төмен мемлекеттерде әлемдегі халықтың 40,2% - ы өмір сүреді. Мұнда әлемдік жалпы ішкі өнімнің 3,4% - ы, экспорттың 3,3% - ы, тікелей шетелдік инвестициялардың 1,2% - ы, тұтынылған энергияның 12,3% - ы келді. Тек "үшінші" әлемнің ЖІӨ-нің параметрі бойынша ғана "біріншісінен" шамамен 20 есе (3,4% - ға қарсы 80,7) артта қалып отыр [1].

Жаһандану - "үшінші әлемде" орын алатын ерекше күрделі проблемаларға итермелейді.

Біріншіден, мұнда мемлекеттік салалардағы сыбайлас жемқорлық деңгейі тым жоғары (тіпті "жаңа" индустриялық елдермен, Ресеймен, Румыниямен және т.б. салыстырғанда).

Екіншіден, мемлекеттік құрылымдарды бұзу процесі орын алуда. Әрине, Еуропада да осындай нәрсе бар (Югославияның қайғылы ыдырауы немесе 90-шы жж. Чехословакияның бейбіт "ажырасуы" еске түсіреміз). Алайда, дамушы елдерде дезинтеграция әсіресе зиянды формада жүреді. 1994 ж. Руандада хуту мен тутси тайпаларының бөлініп кету әрекеті азаматтық соғысқа әкелді. Руандаға жақын, мемлекеттілікті жоғалтудың теріс салдары Сомалиде (с. Барре режимін құлағаннан кейін, жергілікті қарсылас тайпалар арасында бөлінген), Либерияда да орын алды. Конго, Колумбия және т.б. сол сияқты мемлекеттерде орталық үкімет жұмыс істейді, бірақ аумақты бақылау әлсіз.

Үшіншіден, дамушы елдер (әсіресе Африкалық) – қауіпті (тек жергілікті халық үшін ғана емес, адамзат үшін де) аурулардың таралу көзі болып табылады. БҰҰ-ның ресми мәліметтеріне сәйкес, әлемде адамзаттың қиналу индексі бойынша алдыңғы қатарлы 27 мемлекеттің 20-сы Африкада орналасқан. Бұл аймақта 25 мың тұрғын басына 1 дәрігер келеді (Еуропада 1000 тұрғынға 3,5 дәрігер). 10 баланың 8-і қызылша вакцина арқылы алдын алуға болатын туберкулез, дифтерия, көкжөтел сияқты аурулардан қайтыс болады. Әсіресе ЖҚТБ-ның (СПИД) таралуы қауіпті. Малави, Уганда бұл ауру түріне белсенді халықтың 30%, ал жалпы Африкада – 10 млн халық шалдыққан [2].

Ғаламдық жаһандану үрдісінде Қытайды қарастыратын болсақ, Қытай бүгінде әлем алдында ашық нарықтық экономикасы тез қалыптасып келе жатқан, соңғы онжылдықта осы бағыттағы трансформацияны айтарлықтай жылдамдатып отырған ел ретінде танылды.

Жағдайдың дамуын талдау анализі, алдағы жылдары тұрақсыздықтың ықтимал өршуіне қарамастан, Қытайдың алдағы он бес-жиырма жылда кешенді қуат көрсеткіштерінің көпшілігі бойынша әлемнің екінші державасына айналу ықтималдығының жоғарлылығын көрсетеді. Бірқатар ресейлік және шетелдік ғалымдар, 2040-2050 жж қарай Қытайға әлемнің ЖҰӨ-нің 16% тиесілі болады деген болжам жасайды. (2018ж. АҚШ, Қытай, Жапония, Германия, Ұлыбритания) [3].

Қытайдың табыстарына жеке әлеуметтік-мәдени ерекшеліктері (мысалы, конфуциандық философияға негізделген әлеуметтік байланыстардың ұжымдық және патерналистік формалары) экономиканы ұйымдастырудың батыс стандарттармен сәтті үйлесуі ықпал етеді. Нәтижесінде Қытай: ЖІӨ көлемі 2,26 трлн. АҚШ долл. (әлемдегі екінші көрсеткіш-2018 жыл); 25 жыл бойы оның жыл сайынғы экономикалық өсімі орта есеппен 9,4% - ға (әлемдегі бірінші көрсеткіш); сыртқы сауда көлемі 1,42 трлн. АҚШ долл. (әлемдегі екінші көрсеткіш); әлемдегі алтынның қоры бойынша 853,7 млрд. (әлемдегі бірінші көрсеткіш) [4].

Қытайдың жаһандану үдерісіне қосылуының кемшіліктерін айта отырып, ол инвестициялармен бірге алатын технологиялар әрқашан алдыңғы қатарлы емес екенін атап өткен жөн. Бұл, әдетте, өндірістік технологиялар (туынды технологиялар). Озық технологиялар дамыған елдерде қалып отыр. Мысалы, Шанхай Германиядан әуежайға тез жету үшін темір жол поездын алғысы келді, дегенмен Германия бұл ұсыныстан бас тартты. Сондықтан ҚҚП 17 съезінің басты тезистерінің бірі: экономикадағы инновациялар саласында

әлемдік көшбасшы болу мақсатында, тек өзінің инновациялық технологияларын құруға бағыттайды.

Екінші минус-әлемдік нарыққа тәуелділік, Қытай негізінен сыртқы нарыққа жұмыс істейді. Бүгінде басты проблема-ішкі нарық пен әлеуметтік саланы дамыту. Қытай экономикасын орта классқа бағдарлау міндеті қойылып отыр.

Үшінші минус-сыртқы экономикалық үйкеліс. Қытай сыртқы нарықта өте сенімді, тіпті агрессивті актор ретінде танылған. Ол, әсіресе тоқыма өнеркәсібі бойынша басқа елдердегі жергілікті өндірушілерді ығыстырады. Осыған байланысты демпингке қарсы тергеу туындайды. Бірақ оның көлемі өте кішкентай, небары 1%-ды құрайды.

Төртінші минус-қытай валютасына (юаньға) көрсетілген қысым. Ол тым төмен, сондықтан Қытайлық тауарлар бәсекеге қабілетті. Оның курсы 1 долларға шаққанда 4-5 юаньға дейін азайту мақсаты көзделіп отыр. Қытайлықтар бұған ұзақ уақыт қарсылық көрсетті, бірақ соңғы уақытта бұл ахуалды уысынан шығарып алды. Қазір доллар құны шамамен 6,7 юань. Доллар девальвациясы процесімен юань бағамы да қысқарады [5].

Қытайдың елеулі кемшілігі Қытай жұмысшыларын, ең алдымен шетелдік кәсіпорындарда көп пайдалану болып табылады. Әрине, кәсіподақтардың рөлі артқанымен, мемлекет ішіндегі жұмыс күшінің азаюы мемлекетте балансты бұзады. Валюталық резервтердің жинақталуы мемлекеттің тағы бір минуса болып табылады. Халық Банкінің бағалы қағаздарды сатып алуы, инфляцияның өсуіне әкеледі. Қазір инфляция 6-7 % құрайды. Алып компания әлемнің ірі банктерінің бағалы қағаздарын сатып алу үшін құрылған. Қытай дамыған елдердің қаржы компанияларының активтерін сатып алады [6].

Инвестициялармен қатар жаңа технологиялар мен жаңа технологиялық тәжірибе келеді. Алдымен, XX ғ. 80-ші жж., Инвестициялар бүкіл әлемдегі Қытай эмигранттарынан жүрді. Бұл, әдетте, шағын кәсіпорындарға қатысты. Алайда эмигранттар ірі инвестициялар үшін жол салды, бұл ірі кәсіпорындар мен тұтас өндірістердің пайда болуына алып келді, сондай-ақ жаңа технологиялардың берілуіне ықпал етті. Қазір әлемнің 500 ірі трансұлттық компанияларының 450-інде Қытай аумағында өз филиалдары мен бөлімшелері бар. Осының барлығы Қытайдың жаһандық экономикаға кіруінің арқасында қол жеткізілді [7].

Қытай әлемнің көптеген елдерінде өз тауарларын экспорттау бойынша жетекші елдердің біріне айналды. Бастапқыда Қытай тауарлары сапасы төмен болды, бірақ қазір көптеген экспортталатын тауарлар бренд болып табылады және батыстық өндірушілердің тауарларынан еш айырмашылығы жоқ, бірақ олар әлдеқайда арзан, оған себеп Қытайда арзан жұмыс күші және іс жүзінде тегін табиғи шикізат бар.

Соңында, үшінші жағымды жағы-әлемдегі ең үлкен Гонконгтың алтын-валюта резервін ескермегенде 2 трлн доллардан астам алтынның қоры [8].

Қытай Әлемдегі ықпал ету аймағын қалыптастыруда демографиялық факторға маңызды мән беріледі. Қазіргі уақытта жүздеген мың қытайлықтар жыл сайын өз Отанын тастап, көрші елдерде тұрып жатыр. ОША-ның (Оңтүстік Шығыс Азияның) "алып жүретін экономикалық құрылымы" бола отырып, олар қазір "біртұтас құрылым" ретінде көрінетін өңірдің негізін салуда. Тек Малайзияда ғана хуацяо (29 %) жергілікті компаниялар капиталының 61% - ын бақылайды, олар басқарушылар мен менеджерлердің 2/3 орнын алады

Азияның көптеген мемлекеттерін Қытай айналасында шоғырландыратын идеологиялық фактор - конфуциандық этика, атап айтқанда, Батыс пен шығыс арасындағы барлық өркениетті келіспеушіліктерді тоғыстырған адам құқықтары туралы мәселе болып табылады. Дәл осы идеологияға (жаңа қытайлық жоғары қарқынды және агрессивті ұлтшылдықтың көрінісі ретінде) Пекин этникалық және өркениеттік нысанын бере отырып, өңір елдерінің айналасын топтастыруда пайдаланады және болашақта пайдаланатын болады.

Қазірдің өзінде ОША мемлекеттері халқының 76% Қытайды өзінің "үздік досы" ретінде ғана емес, "декаденттік" Батыстан және құлдыраудан "азиялық өмір салтының" қорғаушысы ретінде мойындайды. Нәтижесінде, сыртқы саясатпен белсенді өзара іс-қимыл жасайтын Азиядағы жаңа қуатты геоидеологиялық парадигманың пайда болуы, ғасыр

ортасына қарай әлемдік архитектураны толығымен өзгертетін алып геосаяси қабаттарды орнынан жылжытуға қабілетті [9].

Пекин бұл жағдайда Қытайдың қатысуымен АТР-дағы болашақ жергілікті қақтығыстарға АҚШ-тың әскери араласуы мүмкін деп санайды. Бұдан басқа, ҚКП басшылығының пікірінше, АҚШ Адам құқықтары мен өзге де гуманитарлық құндылықтарды қорғау сылтауымен, Қытай аумағындағы кез келген этникалық қақтығысқа (мысалы, Тибетпен, Синьцзянмен, "Фалуньгунмен" байланысты) құпия немесе ашық араласа алады және елдегі билікті құлатуға және демократияның Батыс моделін орнатуға бағытталған кезекті "түрлі-түсті төңкеріске" бастамашылық ете алады деген ұстанымда. Бұл Қытайдың өркениетті бірегейлігін жоғалтуына алып келуі мүмкін. Сондықтан, Ресеймен стратегиялық серіктестік негізінде, Пекиннің халықаралық аренадағы американдық гегемонизмнің салдарын барынша азайтуға ұмтылысы жатыр деп айтуға барлық негіз бар [10].

Пекин Таяу Шығыс мұнайы үшін (Қытай көмірсутек импортының құрылымында ол 80% - ды алады) АҚШ-пен; шикізатты жеткізудің негізгі теңіз бағыттары болып табылатын Малакк және Тайвань бұталарындағы көлік дәліздерін, сондай-ақ ауданда екі тарап мұнай барлауын жүргізіп жатқан Сенкаку аралына бақылауды Жапониямен (экономикасы Таяу Шығыстан мұнай жеткізіліміне де 80% - ға байланысты); Оңтүстік-Шығыс мемлекеттердің жанында (Филиппин, Вьетнам, Малайзия, Тайвань) Парасель аралдары (Сиша) мен архипелагқа (Наньша) көмірсутегі гипотетикалық бай Оңтүстік Қытай теңізіне ие болу құқығы үшін АҚШ-пен конкуренттік қарсыласқа тұруға мәжбүр [11].

Осыған орай, бірқатар шетелдік сарапшылар "Қытай көп ұзамай әлемдегі ең құнды мұнай мен сирек кездесетін өнеркәсіп шикізатына байланысты Құрама Штаттар мен Жапониямен тікелей қақтығысқа түседі" деп пайымдайды. Бұл қақтығыс, олардың пікірінше, "сөзсіз және ол осындай геосаяси шиеленісті және америкалық сыртқы саясатта осындай драмалық өзгерістер тудыруы мүмкін, және болашақта олар халықаралық терроризммен күреске қарағанда маңызды факторлар болады» деген пікірлер бар.

Осылайша, біз Пекиннің саяси стратегиясы, уақыт ұтысына және өз ықпал ету аймағымен (Рах Sinica) аймақтық держава ретінде Қытайдың жоғарылауына жағдай жасауға бағытталған деп ойлаймыз. Оның ұмтылыстары негізінде жаһандану жағдайында, қытай қоғамын реформалауға байланысты проблемаларды шешу қажеттілігі жатыр.

Қорытындылай келе, жаһандану - Қытай сияқты үлкен елдер үшін сыртқы әлеммен өзара іс-қимыл процесі. Қытай әлемге қатысты оң көңіл-күйде болады, сондай-ақ, егер ол жаһандануға ақылға қонымды және дұрыс қарайтын болса және басқаларды, әсіресе өз көршілерін және әлемдегі басқа да негізгі ойыншыларды мәжбүрлейтін болса, әлемнен пайда алуды одан әрі жалғастыратын болады. Басқаша айтқанда, Қытай оның өсіп келе жатқан держава мәртебесі қабылданған немесе кем дегенде Қытайдың басқа ірі державалары мен көршілері бұған (Yee, 2011) жол берген кезде ғана, шын мәнінде жаһандық держава болады. Егер Қытай алдағы жаһандануды түсінбесе және келіспесе, ол тіпті құлдырау процесіне ұшырауы мүмкін. Бұл мақала жаһанданудың сипаты мен заңдылықтарын тарихи процесс ретінде бейнелейді және осы үдерістегі Қытайдың рөлін түсіндіреді. Бұдан кейін біз болашақта жаһандану үрдістері туралы біле аламыз, Қытайдың орасан зор стратегиясын талқылаймыз және Қытай үшін әлемдік экономикаға интеграцияны одан әрі арттырудың және АҚШ, ЕО және Жапония сияқты басқа да негізгі ойыншылармен өзара іс-қимылдың қолайлы әдісін таба аламыз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Михеев В. Н. Глобализация и азиатский регионализм – вызов для России. / В.Н. Михеев. – М., 2001. – С. 34.
2. Гельбрас В. Восточная стратегия России // Азия и Африка сегодня. – 1996.
3. Мосяков Д. Китай в мировой политике.
4. М.: Росспэн, 2001. – С. 429;

5. Щегорцов В. Трубопроводы – это геополитика // Красная звезда. – 2005. – 21 октября. – С. 3.
6. Лебедев, И. Нефтяные интересы США и Китая – столкновение неизбежно // ИТАР-ТАСС. – Компас. – 2006. – № 36. – С.
7. Китай и страны АСЕАН // Азия и Африка сегодня. – 2004. – № 8. – С.
8. Сумский В. Юго-Восточная Азия в холодной войне и глобализирующемся мире // Мировая экономика и международные отношения.
9. Военная мощь КНР. (Доклад министерства обороны США). М.: РАН, ИДВ. – 2005. – С.
10. Варивода С. Переговоры по денуклеаризации Корейского полуострова вновь в тупике // ИТАР-ТАСС. – Компас. – 2006.